

بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای حاشیه کویر مرکزی ایران

(نمونه موردی: محله آبشاهی شهر یزد)

(صفحات ۲۲۳ تا ۲۴۸)

DOR:20.1001.1.17358663.1402.18.54.8.6

نوع مقاله: پژوهشی

آریان نقوی انارکی^۱ * محمدرضا فرزاد بهتاش^۲

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۲

دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۸

چکیده

الگوی توسعه شهرهای امروزی با روش‌های سنتی فاصله گرفته و کیفیت زندگی در شهرها کاهش پیدا کرده و با نیازهای فرهنگی-اجتماعی مردم ایران بیگانه شده است. این روند باعث شده بخش‌های تاریخی شهرهای بزرگ هویت سنتی خود را از دست داده و از تحولات شهری مدرن جدا بمانند. یکی از این شهرها شهر یزد و محله آبشاهی آن است که رشد ناموزون شهری و عدم سازگاری با اوضاع جغرافیایی باعث ایجاد گسست سازمان فضایی شهر، ایجاد زمین‌های رهاشده در حریم شهر، عدم تناسب سرانه‌ها و تراکم‌های مناسب شهری، کاهش امنیت در محله‌ها و بسیاری مشکلات دیگری شده است. هدف اصلی این پژوهش بررسی و تحلیل الگوی شهرسازی محله آبشاهی شهر یزد و نقش الگوهای سنتی در شهرسازی مدرن و بومی‌سازی الگوهای مدرن با فرهنگ ایرانی-اسلامی است؛ در واقع، دستیابی به این مهم که طراحی شهری در هسته داخلی شهر یزد باید به چه صورت باشد تا موجبات پایداری فراهم شود. جنبه‌های طراحی سنتی ایرانی از ماهیتی پایدار برخوردار بوده و می‌توان با استفاده مجدد از آن‌ها هویت اجتماعی-فرهنگی جدیدی خلق کرد و به نیازهای خاص اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری پاسخ داد. در این پژوهش از روش‌های تحقیق توصیفی-تحلیلی، کیفی-میدانی، پیمایشی و تاریخی به کمک مدل هلدرن و توزیع چارکی بهره گرفته شده است. نتایج حاصله از این پژوهش مشخص می‌سازد شهرسازی سنتی و مدرن، نه تنها در تقابل با یکدیگر نیستند، بلکه در کنار یکدیگر باعث رسیدن به طراحی شهری پایدار و سازگار با محیط می‌شوند.

واژگان کلیدی: اصول شهری مدرن، اصول طراحی شهری سنتی، بومی‌سازی، شهرسازی مناطق کویری، طراحی شهری پایدار.

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. prinston.atria@gmail.com

۲. دکتری تخصصی شهرسازی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

farzad.behtash@gmail.com

۱- بیان مسئله

شهرنشینی سریع در ایران در نیمه دوم قرن بیستم بیشتر خود را در پیدایش شهرهای بزرگ بدون عناصر خاصی از فرهنگ ایرانی و گسست از گذشته غنی معماری و شهرسازی خود نشان داده است و مراکز قدیمی شهر که تنها شاهد گذشته باشکوه هستند، در پی تحولات مدرن به آرامی ناپدید می‌شوند. با بررسی ساختار شهرهای ایرانی-اسلامی می‌توان دریافت که در بافت‌های تاریخی و بومی، فضاهای شهری در طول تاریخ، تحت تأثیر ویژگی‌های فرهنگ ایرانی-اسلامی از جمله وحدت، تعادل، توازن، تقارن، هماهنگی، سلسله‌مراتب، نظم، زیبایی بوده‌اند. هر فضا و محل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، متناسب با زمان و مکان به منصفه ظهور رسیده و نکته قابل توجه در تمام فضاهای شهری، هماهنگی فضاها با یکدیگر و با محیط زیست و پایداری شهری بوده است (پاکزاد، ۱۳۸۶).

در فرایند شهرسازی امروزی، بعضی از برنامه‌ها و طرح‌های شهری تحت عنوان شهرسازی مدرن، با افراط و تفریط در مکان‌یابی کاربری‌ها و چگونگی ساخت و بافت فضای شهری رو به رو است. این عدم تعادل و توازن، معضلات زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی را در فضاهای شهری به وجود آورده است. امروزه عرضه بی‌رویه زمین و تضييع منابع طبیعی و اسراف در زمین شهری، موجب اتلاف انرژی، از جمله منابع آب با توجه کمبود آن و استفاده بی‌رویه وسایل نقلیه موتوری و تضعیف روابط اجتماعی، در اثر کیفیت نامطلوب فضاهای عمومی شهر شده که از جمله مهم‌ترین مسائل و مشکلات شهر یزد است. این مشکلات، از جمله بافت ازهم‌گسسته شهری، فروپاشی ساختار محله‌ای را به دنبال آورده و موجب نیاز شدید به اتومبیل برای دسترسی به خدمات شهری و کاهش روابط اجتماعی سالم گشته است. همچنین افزایش مصرف انرژی‌های فسیلی موجب افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی شده است. بی‌هویتی در فضاهای شهری، کاهش امنیت شهری و آلودگی‌های بصری یا آشفته‌گی منظر شهری از جمله دیگر مسائل شهرسازی امروز در بسیاری از نواحی شهری است (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۴).

عدم توجه به شناخت و بهره‌گیری مناسب از شیوه‌های سنتی و مدرن موجب گسستگی کالبدی، گسستگی فرهنگی، اقتصادی-اجتماعی شده است؛ بنابراین تلفیق دانش و تجربیات بومی با مدرن از ضروریاتی است که می‌تواند ضمن حفظ هویت

شهری، ایمنی، زیبایی، توسعه پایدار شهری را تحقق بخشد (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۴:۲۵۳) عدم هماهنگی طراحی فضاهاى شهری با اوضاع محیط طبیعی و فرهنگی، نارسایی‌های زیرساخت‌های شهری و تأسیسات زیربنایی و توزیع نامتناسب کاربری‌ها و ساخت و سازهای غیراصولی در سطح نواحی جدید شهر یزد موجب هدر رفتن سرمایه‌های ملی و تشدید مشکلات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی شده است. این پژوهش در پی استفاده مجدد از برخی اصول شهرسازی سنتی در شهر یزد، محله آبشاهی، جهت افزایش کارایی و کیفیت زیستی این محله است. سؤال‌های اصلی این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

الگوی سنتی مناسب شهرسازی یزد کدام است؟

تلفیق الگوی شهرسازی سنتی و مدرن چگونه می‌تواند سبب بهبود شرایط زیستی محله آبشاهی یزد شود؟

۲. ادبیات پژوهش

۱-۲- ادبیات تجربی

شهرسازی بومی به صورت متعادل و متوازن بر اساس طراحی ارگانیک با رعایت ملاحظات اکولوژیکی، عدالت اجتماعی و اقتصادی شکل می‌گیرد؛ اما امروزه آسیب‌پذیری شهر ناشی از گسستگی‌های فضایی و ناموزون است که هزینه‌های حمل‌ونقل را زیاد کرده و زیرساخت‌های شهری را با چالش رو به رو می‌سازد (گاسدروف و هال فیت، ۲۰۰۷: ۲۶).

نقی زاده در پژوهشی معیارها و اصول معماری و شهرسازی بومی، شهرهای تاریخی را شامل: کمال‌جویی، اجتناب از اسراف، قناعت، رعایت اعتدال، اصلاح زمین، اجتناب از بطالت و بیهودگی در کاربری زمین، پیوستگی و انسجام، آینده‌نگری در فضاهاى شهری معرفی کرده است (نقی زاده، ۱۳۸۱).

دکتر حمیدرضا بیگزاده شهرکی و رقیه قادریان در مقاله‌ای با عنوان بازیابی ساختار تاریخی محله کُردکیوان یزد به اهمیت و ضرورت حفظ بافته‌ای تاریخی و مرمت آن‌ها نه به‌عنوان پدیده‌های نمادین بلکه به دلیل شناخت سیر تحول و تکامل شهرسازی و تمدن شهرنشینی، حفظ هویت و اصالت شهرها و تبیین حیات شهری بر اساس شواهد و مدارک

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

علمی پرداخته‌اند. با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و به‌ویژه بازیابی ساختار تاریخی محله، پیشنهادات کاربردی نظیر قابلیت به کارگیری نتایج تحقیق در طرح‌های ساماندهی، بازسازی و نوسازی شهری در محدوده مورد مطالعه، به‌ویژه از طریق دستگاه‌هایی از قبیل میراث فرهنگی، شهرداری و راه و شهرسازی و مشخص نمودن سیر تغییرات و تحولات بافت در محدوده مورد مطالعه و جهت‌دهی به مداخلات و طرح‌های ساماندهی آتی را مطرح کرده‌اند.

امیر شریفی و الهام بصیرنیا در مقاله‌ای تحت عنوان راهکارهای طراحی شهری در حفظ و زنده کردن معماری بومی مناطق گرم حاشیه کویر (نمونه موردی شهر سیرجان) در سال ۹۲ ابتدا با مروری بر مبانی نظری طراحی پایدار اقلیمی حاشیه کویر، شاخص‌های بنیادین طراحی شهری پایدار برای اقلیم حاشیه کویر بیان کرده است؛ سپس با مروری بر تجربه طراحی شهری امروزی در شهرهای کویری ایران اصول طراحی آن‌ها را بیان کرده، در پایان پیشنهاداتی برای هدایت کالبدی شهرها به منظور انطباق هرچه بیشتر با اقلیم گرم و خشک و دستیابی به طراحی شهری پایدار ارائه داده است.

صدیقه‌دهایی و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان کاربرد نظریه‌های اقلیمی در طراحی معماری شهرهای کویری (نمونه موردی: شهر انارک) در سال ۹۲ به این نکته می‌پردازند که شهر با توجه به موقعیت جغرافیایی و کمبودهای فراوان از قبیل زمین‌های زیر کشت و آب و خاک خوب برای کشاورزی، همچنان در سال‌های متمادی پابرجا و زنده مانده و مقدار کمی گسترش پیدا کرده است. در حال حاضر انارک در دو بخش قدیم و جدید موجود می‌باشد که بافت قدیم آن کاملاً از شرایط محیط و اقلیم منطقه تبعیت می‌کند و پاسخگوی نیاز مردم خود بوده است و بافت جدید با دهن کجی به اصل و تاریخچه غنی خود، سازی ناکوک در دل کویر می‌نوازد. در این پژوهش، سعی گردیده است با استفاده از آموزه‌های سنتی معماری این منطقه، مدل طراحی سکونتگاه‌ها به نحوی ارائه گردند که با رعایت اصل همسازی با اقلیم و طبیعت منطقه، شرایط سخت و نامساعد محیطی جهت آسایش ساکنان تعدیل شود. روش این پژوهش در نائل آمدن به هدف مذکور، ارائه یک تحقیق کیفی از نوع توصیفی و تحلیلی بوده است.

بررسی‌های صورت گرفته در سابقه موضوع نشان می‌دهد که پژوهش‌های صورت گرفته درباره اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی و شیوه‌های بومی‌سازی در

اقلیم کویر، بسیار کم و موارد تحقیقاتی موجود بیشتر در قالب تئوری صورت گرفته است و به همه جنبه‌های این موضوع توجه نشده است. در این تحقیق سعی بر آن است تا پس از بررسی واکاوی و شناخت اقلیمی کویر و نکات مثبت و منفی موجود در آن و بررسی مؤلفه‌های کیفی طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای حاشیه کویر مرکزی ایران، به ارائه و پیشنهاد راهکار و دستور العمل مناسب و سازگار برای آن پرداخته شود.

۲-۲-۱ ادبیات نظری

شهرسازی و معماری حاشیه کویر

کویر دارای آب و هوای شهر گرم و خشک با میانگین سالانه ۲۱ درجه سانتی گراد است. بر این اساس حداکثر و حداقل دما بدین شرح است: حداکثر ۵۳ درجه در ماه و حداقل ۹ درجه در بهمن‌ماه. میانگین بارندگی سالانه ۹۱/۶ میلی‌متر و رطوبت نسبی شهر حداقل ۱۵ تا ۶۵ درصد بستگی به ماه، روز و ساعت شبانه‌روز، گزارش شده است (امینی، ۱۳۸۸: ۴۱). مهم‌ترین خصیصه اقلیمی نواحی بیابانی، کاهش میزان بارندگی به کمتر از ۲۵۰ میلی‌متر در سال است. همین میزان ناچیز، به طور منظم و در فواصل زمانی طولانی و به طور ناگهانی و یک‌باره فرو می‌ریزد.

طراحی در این اقلیم دارای مشکلات و موانعی مثل آفتاب سوزان و گرمای زیاد، آب و هوای گرم و خشک در تابستان، سرد و خشک در زمستان، بارندگی بسیار اندک، رطوبت هوا بسیار کم، پوشش بسیار کم گیاهی، اختلاف زیاد درجه بین شبانه‌روز و در نواحی کویری و حاشیه کویری بادهای توأم با گرد و غبار می‌باشد (قبادیان، ۱۳۴۸).

طراحی اقلیمی روشی است در جهت رفع نیازهای گرمای و سرمایه‌های ساختمان، با جایگزین سازی انرژی‌های طبیعی منطقه‌ای به جای سوخت‌های فسیلی و انرژی برق؛ هدف عمده طراحی اقلیمی، اتخاذ بهترین شیوه استفاده از انرژی‌های طبیعی موجود، در برابر شرایط نامساعد جوی می‌باشد. امروزه این نوع طراحی تا جایی پیشرفت کرده است که نه تنها باعث ایجاد آسایش حرارتی انسان در ساختمان می‌شود بلکه موجب تأمین آب گرم، روشنایی و تهویه نیز شده و کاهش چشمگیر مصرف سایر انرژی‌ها را به ارمغان می‌آورد. در انجام طراحی اقلیمی ابتدا نوع اقلیم منطقه با بررسی شرایط جوی آن، تعیین می‌شود، سپس بر اساس نیازهای آسایش انسان شرایط نامساعد اقلیمی منطقه مشخص

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

شده و نوع انرژی‌های طبیعی و نحوه استفاده از آنها در برابر آن شرایط معین می‌شود. در این خصوص متخصصین روش‌های مختلفی پیشنهاد می‌کنند که طراحان می‌توانند از آن استفاده کنند. این روند طراحی پیشینه کهنی در معماری بومی مناطق مختلف جهان دارد. در کشور ایران نیز آثار برجسته‌ای با این شرایط در اقلیم‌های مختلفی باقی مانده‌اند. از آنجا که این گونه معماری، تجلی اندیشه‌های امکان ایجاد آسایش در مقابل شرایط اقلیمی نامساعد منطقه بوده است، می‌توان دریافت که شیوه‌های طراحی اقلیمی معاصر نیز در حقیقت تجلی همان اندیشه‌ها با استعانت از عناصر معماری امروزی، می‌باشد؛ از این رو، قبل از اتخاذ شیوه‌های ویژه‌ای در راستای انجام طراحی اقلیمی، بررسی نحوه عملکرد این نوع پدیده در الگوی معماری بناهای بومی هر منطقه مفید خواهد بود که شامل موارد زیر است (قبادیان، ۱۳۴۸):

۱. قلعه‌ای بودن شهرهای این نواحی علاوه بر ضرورت دفاعی، استفاده از سایه و کم کردن سطح تماس با گرما را میسر می‌کند؛
۲. دیوارهای کوتاه بام‌ها جهت سایه‌اندازی کوچک‌ها و حفاظت مقابل باد نامطلوب (جهت گیری) مفید بوده است؛
۳. استفاده از رنگ روشن مصالح که گرمای تابشی را باز می‌گرداند؛
۴. شکل گنبدی بام‌ها جوابگوی مشکل گرمای تابشی و پس دادن گرمای شبانه است؛
۵. استفاده از ایوان، بادگیر برای تنفس شهر، استفاده از آب‌انبار، استفاده هنرمندانه از آب و گیاه و معابر ارگانیک و سرپوشیده (ساباط).

طراحی شهرهای سنتی

پیدایش شهرها و تحول عناصر آنها ارزشمندترین بخش تاریخ شهرسازی ایران است. شهرهای قدیمی موجود تنها شاهد این تداوم تاریخی هستند. این شهرها در پاسخ به نیازهای ساکنان خود توانسته‌اند با ارزش‌ترین ارتباط را بین انسان‌ها و محیط زیست آنها در یک فرآیند بسیار طولانی ایجاد کنند.

عوامل **جغرافیایی**: عوامل جغرافیایی تأثیر زیادی در شکل‌گیری و توسعه فیزیکی شهر دارند. در درجه اول این موضوع تابع جغرافیای طبیعی خود محیط آن بوده است. پس از پیدایش سکونتگاه‌های اولیه در ایران، دو پدیده بر توسعه آن تأثیر گذاشته است: اول،

دسترسی به مصالح ساختمانی موجود در سایت (در آشکار ساختن رابطه تنگاتنگ زندگی شهر و طبیعت)؛ دوم، روش‌های ساخت و ساز به‌ویژه در شهرهای کویری (فلامکی، ۲۰۱۵: ۱۵۱).

عوامل اکولوژیکی: پدیده دیگری که بافت و شکل فضای ساختاری یک سکونتگاه را تعیین می‌کند، ناشی از عوامل اکولوژیکی بوده است. وجود آب (آب شرب، کشاورزی و خدماتی) همواره بقای شهرهای ایران را تضمین کرده است. این مورد در شهرهای کویری و در شهرهای کنار دریای خزر و در برخی از شهرهای غربی اهمیت کمتری دارد. وجود آب نیز بر کیفیت زیرساخت‌های شهری، موقعیت و کیفیت زمین‌های کشاورزی آن تأثیر گذاشته و به شکلی که مسیر توسعه فیزیکی سکونتگاه‌ها را هدایت می‌کند، کمک کرده است (سلطانزاده، ۲۰۱۸: ۸۶).

استراتژی دفاعی: سومین عامل تأثیرگذار بر شکل شهرهای قدیمی، دفاع در برابر حملات احتمالی است. تأثیر این جنبه دوچندان است: اول، قرار گرفتن شهر در پایگاه طبیعی؛ دوم، بافت شهر و معیارهایی که به‌عنوان مقررات طراحی برای الگوهای خیابان‌ها و فضاهای عمومی مورد استفاده قرار گرفته است. در انتخاب موقعیت مکانی سنتی شهرها، وضعیت توپوگرافی همیشه نقش مهمی داشته است (فلامکی، ۲۰۱۵: ۱۵۱).

عوامل غیرطبیعی-جغرافیایی: یکی از مهم‌ترین این عوامل، عامل سیاسی-اداری در رابطه با قوای حاکم بوده است. عوامل دیگری مانند تجارت و روابط اقتصادی با کشورهای دیگر نیز از دلایل پیدایش شهرها بوده است. این شهرها معمولاً در امتداد جاده‌های اصلی و مسیرهای سراسر کشور، توسط رودخانه‌ها، بنادر، قلعه‌ها و مراکز تجاری فصلی پدید آمده‌اند. برخی دیگر از شهرها در مناطقی پدید آمده‌اند که عوامل طبیعی و جغرافیایی از اهمیت کمتری برخوردار بوده و بیشتر به موقعیت سیاسی و نظامی یک منطقه وابسته بوده‌اند. این شهرها از موقعیت استراتژیک خاصی برخوردار بوده‌اند. مذهب یکی دیگر از عوامل مهم بوده است. شواهد تاریخی موجود حکایت از سهم دین در پیدایش و حیات برخی شهرها دارد. (چرماهف، ۲۰۰۰: ۳۵).

یزد

یزد مرکز استان یزد و شهرستان یزد است که یکی از کلان‌شهرهای ایران شناخته می‌شود و در دشت یزد_اردکان قرار گرفته است. یزد که به نخستین شهر خشت خام

جهان شهره است، به عنوان نخستین شهر تاریخی ایران و بیست و دومین اثر تاریخی کشور در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده است. شهر یزد یکی از قطب‌های پزشکی و فرهنگی ایران به شمار می‌آید و نخستین صندوق امانات جهان ۱۷۰۰ سال پیش در حوضه تمدن این شهر بنا نهاده شده است. اوج آبادانی یزد، از سده «هشتم هجری» به بعد بوده و اتابکان یزد از مهم‌ترین عوامل پیشرفت این شهر در سده‌های گذشته به شمار می‌روند. بافت تاریخی شهر یزد در تاریخ ۱۶ اسفند ۱۳۸۴ با شماره ثبت ۱۵۰۰۰، به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. یزد به‌عنوان شهر بادگیرها، دارالعباده، دارالعلم و دارالعمل، حسینیه ایران، شهر دوچرخه‌ها، شهر شیرینی، شهر قنات و قنوت و قناعت و شهر آتش و آفتاب معروف است.

موقعیت مکانی محله آبشاهی: محله آبشاهی اکنون به عنوان محله‌ای ثروتمند در یزد شناخته می‌شود، در گذشته روستایی در حومه شهر بود که به آن نعیم‌آباد نیز می‌گفتند؛ اکنون اما از محله‌های پرجمعیت شهر یزد است. این محله قدیمی از سمت شمال به خیابان آیت‌الله کاشانی و مهدی‌آباد متصل است. همچنین انتهای آن از جنوب به کوی فیضیه و قاسم‌آباد می‌رسد. از طرفی نیز از سوی غرب و شرق به ترتیب به اکبرآباد و میدان شهدای محراب محدود می‌شود (حکمت‌نیا، ۱۳۹۵: ۲۵).

تاریخچه محله آبشاهی یزد: به گفته برخی منابع ساخت این محل به قرن هشتم بر می‌گردد و گفته می‌شود به دست شاه یحیی مظفری ساخته شده است؛ اما منابع بسیاری این محل را به شاه شجاع مظفری نسبت می‌دهند. محله نعیم‌آباد یا همان آبشاهی اماکن دیدنی و تاریخی‌ای را به خود اختصاص داده است (حکمت‌نیا، همان: ۲۵).

آب‌انبار نجم‌آباد: این آب‌انبار که در اواخر دوره قاجاریه ساخته شده، اکنون جنبه تاریخی دارد و در محله نعیم‌آباد کوچه شهید محمد صادق کهدوئی واقع شده است. این مکان در اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۲ به‌عنوان اثری ملی به ثبت رسیده است (همان: ۲۵).

مسجد شاهزاده نعیم‌آباد: این مسجد که در خیابان اصلی این محل به نام شاه کوچه واقع شده، به دست یکی از فرزندان اناث که از حکمای آن دوران بود و به‌تازگی به دین اسلام مشرف شده بود ساخته شده است. این مسجد دارای کتابخانه‌ای با کتب باارزش تاریخی است. قدمت مسجد شاهزاده نعیم‌آباد به ۳۰۰ سال پیش بازمی‌گردد.

موزه آینه و روشنایی آبشاهی: قصر آینه از جمله مکان‌های دیدنی محله آبشاهی به

شمار می‌رود که در خیابان آیت‌الله کاشانی واقع شده است. از نام این مکان دیدنی هم می‌توان فهمید که با آینه کاری کم‌نظیری روبه‌رو خواهید بود. همچنین نمی‌توان از تماشای گچ‌بری‌های زیبا و مشبک کاری درهای چوبی دست کشید. اگر دنبال مکانی هستید که ذوق معماری شما را افزایش دهد، موزه آینه با ترکیبی از سبک سنتی و اروپایی یکی از آن‌ها است.

کوچه مازاری ها: این کوچه در خیابان آیت‌الله کاشانی محل آبشاهی شهر یزد قرار دارد. نام‌گذاری این کوچه به گونه‌ای است که انگار به دلیل خاصی صورت گرفته است. منظور از خود واژه مازارابی، آسیاب‌هایی است که مواد مختلفی را می‌سایندند. همچنین مازارابی‌های یزد بیشتر به حنا سابی اختصاص پیدا می‌کردند. در واقع این کوچه که لقب زیبای گذر فرهنگ و هنر را به خود اختصاص داده است، پر از حجره‌های حناکوبی با قدمتی بیش از ۱۰۰ سال است. چند سالی است که برگزاری تئاترهای خیابانی در این کوچه رنگ دیگری به جذابیت‌های آن افزوده است (حکمت نیا، همان: ۲۵).

۳. روش پژوهش

در این پژوهش از روش‌های تحقیق توصیفی-تحلیلی، کیفی-میدانی، پیمایشی و تاریخی به کمک مدل هلدن و توزیع چارکی بهره گرفته شده است. در محدوده مطالعات نظری، به جمع‌آوری و به روز کردن آمار و اطلاعات پرداخته شده است. همچنین، با استفاده از سایت‌های مختلف اینترنتی، به مطالعه سوابق مسئله و موضوع تحقیق پرداخته شده است. بخش دیگری از داده‌های پژوهش از طریق مطالعه میدانی تهیه شده که دارای ابزار سنجش شامل پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده بوده است. در تجزیه و تحلیل این پژوهش علاوه بر اتکا بر اسناد و مدارک، مشاهده و ادراک تحلیل کیفی، داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در آخر با استفاده از ماتریس (سوات) و (کیو اس پی ام) به سنجش وضعیت و تدوین راهبرد می‌پردازیم و با پیشنهادها مطرح شده طراحی را در جهت رسیدن به اهداف این پروژه هدایت می‌کنیم. نمونه مورد بررسی در این تحقیق منطقه آبشاهی شهر یزد است. با توجه به موارد به دست آمده از جدول سوات، پرسشنامه‌ای

1 - SWOT
2 - QSPM

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

جهت اولویت‌بندی شاخص‌های به‌دست‌آمده تهیه و توسط ۱۵۰ نفر سنجیده شد. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای بوده که به شیوه‌های تقسیم مساوی، انتساب بهینه و انتساب متناسب است که برای تعیین حجم نمونه از روش کوکران استفاده گردیده است.

$$n = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left[\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right]}$$

n ← حجم نمونه
 N ← حجم جمعیت آماری
 z ← درصد خطای معیار ضریب اطمینان قابل قبول
 p ← نسبی از جمعیت فاقد صفت معین
 $q = (1-p)$ ← نسبی از جمعیت فاقد صفت معین
 d ← درجه اطمینان یا دقت احتمالی مطلوب (۰.۰۱ تا ۰.۰۵)

اطلاعات آماری مساحت، جمعیت و سرانه‌ها به تفکیک مناطق و نواحی طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ از سالنامه‌های آماری و اطلاعات موجود در آرشیو سازمان مسکن و شهرسازی و شهرداری جمع‌آوری شده است.

پس از بررسی‌های صورت گرفته در مورد الگوی شهرسازی شهر یزد در این سال‌ها نتایج زیر در مورد شهرسازی شهر یزد به دست آمد:

۱. الگوی شهرسازی شهر یزد طی چند دهه اخیر الگوی شهرسازی ماشینی یا الگوی شهرسازی اسپرال

۲. الگوی شهرسازی محله‌ای منسجم که با الگوی شهر آینده (گره‌ای - ترانزیتی) همخوانی بیشتری دارد، با شرایط زیستی شهر یزد سازگارتر است.

۳. به منظور دستیابی به الگوهای بهینه توسعه شهری، تلفیق الگوهای شهرسازی سنتی با مدرن نقش مؤثری در توسعه پایدار شهر یزد خواهد داشت.

۱-۳. مدل هلدرن

یکی از روش‌های مطرح برای مشخص نمودن چگونگی گسترش شهر به‌ویژه رشد بی‌قواره شهری روش «هلدرن» است. جان هلدرن در سال ۱۹۹۱، روشی را برای تعیین نسبت رشد افقی شهر و رشد جمعیت به کار برد. با استفاده از این روش می‌توان مشخص نمود چه مقدار از رشد شهر ناشی از رشد جمعیت و چه مقدار ناشی از رشد بی‌قواره شهری بوده است (بک و دیگران، ۲۰۰۳: ۱۰۲) وی در این روش، از فرمول سرانه ناخالص زمین استفاده کرده که مراحل محاسبه این مدل به شرح زیر می‌باشد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۳۳-۱۳۱):

$$a = \frac{A}{P}$$

در این رابطه سرانه ناخالص (a) برابر است با حاصل تقسیم مساحت زمین (A) به مقدار جمعیت (P). پس نتیجه می‌شود که:

$$A = P \times a$$

$$\ln\left(\frac{\text{وسعت شهر در پایان دوره}}{\text{وسعت شهر در آغاز دوره}}\right) + \ln\left(\frac{\text{سرانه ناخالص پایان دوره}}{\text{سرانه ناخالص آغاز دوره}}\right) = \ln\left(\frac{\text{وسعت شهر در پایان دوره}}{\text{وسعت شهر در آغاز دوره}}\right)$$

۲-۳. مدل توزیع چارکی

یکی دیگر از روش‌های تبیین چگونگی توزیع جمعیت و خدمات از لحاظ توازن و عدم توازن، روش توزیع چارکی است. در این روش به منظور نحوه توزیع جمعیت در سطح شهر و تعیین فشار جمعیت بر خدمات موجود در مناطق مختلف شهر، تراکم نسبی جمعیت در مناطق مختلف محاسبه می‌شود. در این روش، شهر به چهار منطقه از لحاظ تراکم نسبی جمعیت، شامل: منطقه با تراکم کم، منطقه با تراکم متوسط، منطقه با تراکم زیاد و منطقه با تراکم بسیار زیاد تقسیم می‌شود (مهدوی، ۱۳۷۷: ۶).

بررسی آماری مشخص می‌سازد که حدود ۵۱ درصد از جمعیت در بیش از ۵۳ درصد از مساحت زندگی می‌کنند؛ اما در منطقه با تراکم بسیار زیاد، حدود ۳۳ درصد از جمعیت در ۷۱ درصد از مساحت زندگی می‌کنند. این بررسی مشخص می‌سازد که توزیع ناموزون فضایی در شهر وجود دارد. شهرها مانند ساختار بدن انسان، باید از لحاظ رشد کمی و کیفی در طول زمان متعادل و متوازن باشند. هرگاه افراط و تفریط در جمعیت شهری و امکانات زیرساختی شهر اتفاق افتد، کاهش و یا افزایش جمعیت و فضاها موجب بیماری شهری و آسیب‌پذیری آن می‌گردد؛ بنابراین، باید به سازمان فضایی بیشتر توجه شود. برای بررسی و تحلیل وضعیت پیش‌آمده در شهر یزد، باید به سیاست‌های تقسیم زمین‌های اطراف شهرها، آماده‌سازی و واگذاری ناعادلانه زمین در ایران اشاره کرد. این سیاست‌ها موجب مهاجرت بی‌رویه روستائیان به شهرها گردید. به دنبال این سیاست‌ها در چند دهه اخیر، الحاق زمین‌های پیرامون شهر از طریق تصویب طرح‌های توسعه شهری یکی از دلایل مهم الگوی رشد شهری بوده است. در این فرایند دولت در قالب طرح‌های مصوب، از جمله اراضی تا شعاع ۵ کیلومتری از محدوده قانونی، شهرها را به‌عنوان اراضی حوزه استحفاظی و حریم شهری جهت ذخیره برای رشد شهر تحدید و تثبیت می‌کند. این زمین‌ها طبق قانون، طی فرایندی با توافق مسکن و شهرسازی و منابع طبیعی تحت تملک

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

مسکن و شهرسازی قرار گرفته و به نام زمین شهری شناخته می‌شوند. سازمان زمین شهری، این زمین‌ها را در چند دهه اخیر بدون برنامه‌ریزی دقیق و عدم نظارت کافی، به شهروندان واگذار کرده، اما بررسی‌های میدانی نشانگر آن است که در بعضی از شهرک‌های پیرامونی شهر ۱۰ الی ۲۰ درصد آن‌ها هنوز ساخته نشده است؛ به‌عنوان مثال، منطقه امام شهر با مساحت ۹/۵ هکتار و بیش از ۸۵۰ قطعه زمین از سال ۱۳۶۸ واگذار شده است، اما بعد از گذشت ۲۰ سال بیش از ۱۰۰ قطعه آن ساخته نشده است. زمین‌های محدوده جوادالائمه که به ۷۵/۵ هکتاری صفائیه معروف است، از سال ۱۳۷۱ شامل ۳۲۰ قطعه مسکونی است که از این میزان بعد از ۱۷ سال حدود ۱۳ قطعه ساخته نشده است. شهرک گلستان که در سال ۱۳۷۴ با مساحتی حدود بعد از ۳۱ هکتار در ۷۷۲ قطعه واگذار شده است، تقریباً گذشت ۱۴ سال هنوز ۸۲ قطعه ساخته نشده است.

بررسی‌های میدانی مشخص می‌سازد که مؤسسات و نهادهایی به موازات دولت، عرضه‌کننده زمین بوده‌اند. یکی از این مؤسسات، مؤسسه کوثر (متولی انتقال آب به یزد)، نقش بیشتری را در این زمینه داشته است. مؤسسه کوثر مقدار زیادی از زمین‌های منابع طبیعی و واگذاری آن به طبقات کم‌درآمد در چارچوب سیاست تأمین زمین و تأمین منابع مالی برای مخارج انتقال آب اقدام کرد، اما متأسفانه بخش قابل توجهی از این اراضی به علت عدم نظارت کافی موجب پیدایش الگوی نامناسب شهری شده و یا در فرایند واگذاری، در بورس‌بازی زمین توسط بنگاه‌های معاملاتی قرار گرفت. بر اساس قوانین اسلام، مالکیت زمین در صورتی به رسمیت شناخته می‌شود که از زمین بهره برداری شود و آن را آباد کنند؛ در غیر این صورت، زمین قابل تملک نیست و جزء انفال است و به مالکیت عمومی درمی‌آید (فریور صدری، ۱۳۷۸: ۲۳).

۴. تحلیل تجربی

شهر یزد طی چند دهه اخیر رشد کالبدی ناموزون و ناهماهنگ با رشد جمعیت و کاربری‌های مورد نیاز شهر را داشته است. بر اساس آمار سال ۱۳۳۵ مساحت شهر یزد حدود ۵۰۰ هکتار و جمعیتی برابر ۶۳۵۰۲ نفر و تراکم نسبی جمعیت شهری در هر هکتار در آن سال حدود ۱۲۷ نفر بوده است؛ در سال ۱۳۹۵ مساحت شهر یزد به حدود ۱۳۳۸۸ هکتار افزایش یافته و جمعیت این شهر به ۴۶۱۷۴۳ نفر رسیده، اما تراکم نسبی جمعیت در

هر هکتار به حدود ۳۴ نفر کاهش یافته است. این کاهش تراکم نسبی نشانگر رشد و گسترش بی‌رویه افقی شهر و تخریب منابع طبیعی و افزایش هزینه‌های حمل‌ونقل شهری و خدمات‌رسانی در سطح شهر است.

بر اساس آمار و اطلاعات به‌دست‌آمده طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، نرخ رشد متوسط سالانه مساحت شهر یزد حدود ۸ درصد بوده، در صورتی که میزان رشد جمعیت شهر یزد طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ حدود ۴ درصد محاسبه شده است. همچنین مساحت شهر یزد طی سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۸۵ بیش از ۲۶ برابر شده، اما جمعیت شهر یزد طی این دوره ۷ برابر شده است. درصد تغییرات مساحت در تمام سال‌ها بیشتر از درصد تغییرات جمعیت بوده، به طوری که در سال‌های ۱۳۶۵ درصد تغییرات مساحت ۳ برابر درصد تغییرات جمعیت بوده است. این آمارها بیانگر رشد و گسترش بی‌رویه شهر یزد ناشی از واگذاری زمین و بی‌قواره شدن شهر است.

۱-۴. رشد بی‌رویه سرانه شهری

یکی دیگر از شاخص‌های پی بردن به رشد ازهم‌گسیخته و الگوی نامنسجم شهری، بررسی میزان رشد سرانه شهری است. سرانه شهری از طریق تقسیم مساحت کل شهر به جمعیت به دست می‌آید. بررسی‌های آماری طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، نشانگر آن است که رشد شتابان سرانه شهری از ۷۸/۷۳ مترمربع در سال ۱۳۳۵ به ۲۸۹/۹۴ مترمربع در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. این روند تغییر در میزان سرانه زمین علاوه بر این که نشان‌دهنده گرایش به گسترش پراکنده شهر در خلال دهه‌های اخیر است، بیانگر عرضه بی‌رویه و مصرف بیش‌ازاندازه زمین در شهر یزد نیز هست.

بر اساس آمار جدول فوق می‌توان گفت افزایش سرانه زمین شهری تنها به معنی بهره‌گیری جمعیت شهری از ساختارها و خدمات مطلوب شهری نیست، بلکه متأثر از ساخت بیمارگونه شهر است. بافت قدیم و فرسوده شهر در حال متروکه شدن است و رشد پراکنده و نامنسجم شهری و بافت متخلخل، گسترش حاشیه‌نشینی و ظهور بافت‌های خودروی شهری، ادغام روستاهای پیرامون و تخریب باغات و اراضی زراعی، گسستگی بافت کالبدی و گسترش شهر بر زمین‌های مرتعی و معدنی، همگی دلیلی بر رشد ازهم‌گسسته و ناپایدار شهری است.

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

۲-۴. تحلیل داده‌ها

جدول سوات^۱ (تلفیقی) زیر تحلیل وضعیت موجود محله آبشاهی است تا بر اساس آن، به راهبردها و سیاست‌های مناسب برای طراحی این محله در راستای اهداف پروژه برسیم.

جدول ۱: توان سنجی موضوعی محدوده به روش سوات (منبع: نگارنده ۱۴۰۱)

ضعف‌ها	قوت‌ها	فرصت‌ها	تهدیدها
۱ وجود زمین‌های بایر و باغ‌های رهاشده باعث کاهش امنیت و سرزندگی اغتشاش بصری و از بین بردن خط آسمان در خیابان‌های اصلی	۱ وجود زمین‌های خالی برای ایجاد کاربری‌های مورد نیاز و جاذب جمعیت	۱ استفاده از اراضی بایر موجود جهت تأمین کاربری‌های مورد نیاز و جلوگیری از فرسایش زمین	۱ افزایش بزه‌کاری و کاهش امنیت محله با وجود کاربری‌های فرسوده متروک و زمین‌های خالی به دلیل عدم رسیدگی
۲ کمبود فضاهای تفریحی و پارک‌های مجهز به نسبت جمعیت محله	۲ وجود عناصر طبیعی، قنات و آب‌انبار، باغ‌های وسیع و باعث تمایز محله و ایجاد پتانسیل گردشگری	۲ استفاده از اراضی باز و باغات برای توسعه فضای سبز و امکان بازسازی و توسعه فضاهای طبیعی و افزایش سرزندگی و حفظ هویت	۲ از بین رفتن اماکن دارای ارزش و باغات و هویت محله
۳ نبود پارکینگ و ایجاد ترافیک در جوار کاربری‌های پر کاربرد	۳ وجود جداره تجاری و مذهبی در مرکز باعث افزایش امنیت و سرزندگی	۳ استفاده از اقلیم و توجه به طراحی سنتی این مناطق و تلفیق آن با مدرنیته و ساماندهی سیمای کالبدی جهت رسیدن به طراحی پایدار	۳ عدم توجه به اقلیم در برخی نقاط باعث کاهش کارایی، پویایی شده و مشکلات فراوانی را در گذر زمان ایجاد می‌کند
۴ از بین رفتن باغات و بناهای تاریخی به دلیل عدم رسیدگی و ساخت و ساز بی‌رویه و بی‌برنامه و از بین رفتن هویت محله	۴ وجود کاربری‌های مرتبط با گردشگری باعث رشد محله از لحاظ اقتصادی و افزایش سرزندگی	۴ بازسازی و ساماندهی پیاده راه‌ها و کوچه‌ها و خیابان‌ها برای افزایش آسایش و بهره‌وری	۴ عدم استفاده مناسب از برخی کاربری‌های جاذب جمعیت به دلیل عدم وجود پارکینگ و دسترسی به آن‌ها

1 - SWOT

۵ اغتشاش به دلیل عدم وجود مکان‌یابی مناسب برخی کاربری‌ها	۵ معابر تاریخی و فضاهای باز به‌عنوان عنصر هویت‌بخش محله و امکان احیا و مرمت آن‌ها	۵ ایجاد و تقویت زیرساخت‌ها برای استفاده از قنات‌ها و رودخانه	۵ عدم وجود فضاهای جمعی مناسب و مانک‌ها باعث افزایش افسردگی، کاهش تعاملات اجتماعی و پویایی محله می‌شود
۶ عدم توجه به مسیر پیاده و مبلمان شهری مناسب (کف پوش و معابر)	۶ وجود آثار تاریخی ثبت‌شده و فضاهای سبز و منظرسازی شده باعث افزایش هویت	۶ جهت‌دهی سرمایه‌گذاری‌ها به بخش تفریحی-گردشگری و فرهنگی و پتانسیل‌های منطقه	۶ نبود تشکیلات مناسب و مدیریت بحران در منطقه و عدم نظارت شهرداری بر ساخت و سازها باعث از بین رفتن کالبد محله می‌شود
۷ کمبود تسهیلات و خدمات رفاهی و خدماتی درمانگاه-بیمارستان ...)	۷ دسترسی مناسب به سایر محله‌ها به خصوص بافت تاریخی شهر	۷ تمایل به مرمت اماکن تاریخی و ثبت آن‌ها و افزایش هویت	۷ هجوم سرمایه به بخش مسکن و افزایش قیمت زمین فرصت را برای سودجویان فراهم می‌کند

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

۱-۲-۴. راهکارها بر اساس تجزیه تحلیل سوات

جدول ۲: تجزیه تحلیل سوات (منبع: نگارنده، ۱۴۰۱)

IFE EFE	S نقاط قوت-	W نقاط ضعف-
O فرصت‌ها	SO استراتژی‌های	OW استراتژی‌های
	<p>۱. افزایش کیفیت و کارایی محله با استفاده از ایجاد کاربری‌های خدماتی و مورد نیاز محله در زمین‌های خالی.</p> <p>۲. افزایش قطب گردشگری با استفاده از عناصر طبیعی و باغات و احیا فضاهای جمعی و سبز.</p> <p>۳. افزایش هویت محله و ارتقا سطح کیفی زندگی با استفاده اهمیت دادن به آثار دارای ارزش تاریخی و احیا و بازسازی معابر و عناصر ارزشمند.</p> <p>۴. بهبود دسترسی‌ها و تردد با ارتقا کیفیت معابر و بزرگراه‌های اطراف محله و ایجاد معابر جدید.</p> <p>۵. افزایش کیفیت و کارایی محله با استفاده از بافت محله (بافت میانی) از طریق استفاده از الگوهای ترکیبی (مدرن و سنتی).</p> <p>۶. تأمین نیازهای محله با توجه به تمایل به سرمایه‌گذاری‌های محلی در زمین‌های خالی و رهاشده.</p> <p>۷. بهبود شرایط اقتصادی از طریق استفاده از کاربری‌های مرتبط با گردشگری و ایجاد مشاغل جدید.</p>	<p>۱. افزایش سطح کیفی زندگی با ایجاد کاربری‌های خدماتی، تفریحی، اجتماعی، ورزشی و.. در زمین‌های بایر.</p> <p>۲. افزایش سرزندگی و پویایی با تبدیل باغات رهاشده و زمین‌های رهاشده به کاربری‌های عمومی -تفریحی و گردشگری.</p> <p>۳. بهبود کیفیت تردد و زیست‌محیطی با ایجاد پارکینگ در جداره‌ها برای جلوگیری از پارک حاشیه‌ای و ترافیک.</p> <p>۴. رسیدگی به بناهای دارای ارزش و احیا باغات باعث جلوگیری از بین رفتن هویت محله و در ادامه آن هویت شهر.</p> <p>۵. برنامه‌ریزی مناسب برای ایجاد کاربری‌ها و فضاها متناسب با اقلیم و فرهنگ باعث جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه.</p> <p>۶. اهمیت دادن به آثار دارای ارزش تاریخی باعث ایجاد زمینه‌هایی جهت افزایش سرزندگی و زیبایی محیط و کیفیت زندگی در محل و به دنبال آن باعث ایجاد سرمایه‌گذاری‌های مناسب در محله و از بین رفتن کمبودها و مشکلات محل در زمینه‌های متفاوت می‌شود.</p>

ST استراتژی‌های	T W استراتژی‌های	T تهدیدها
۱. ایجاد کاربری‌های جاذب جمعیت باعث افزایش امنیت و کاهش بزه‌کاری.	۱. از بین بردن زمین‌های رهاشده برای از بین بردن ناامنی و بزه‌کاری.	
۲. جلوگیری از فرسایش زمین با بهره‌برداری مناسب	۲. جلوگیری از نابودی آثار تاریخی برای جلوگیری از از بین رفتن هویت محله.	
۳. جلوگیری از از بین رفتن هویت تاریخی با اهمیت دادن و احیا آثار دارای ارزش.	۳. جلوگیری از ساخت و ساز بی‌رویه و ناهمگون با اقلیم برای جلوگیری از اغتشاش بصری و کاهش کارایی و هویت محله.	
۴. جلوگیری از از بین رفتن هماهنگی میان اقلیم و کالبد شهر با استفاده مناسب از ویژگی‌های بافت محله و بهره‌گیری از اصول سنتی یزد.	۴. جلوگیری از افسردگی و عدم تعاملات اجتماعی با جلوگیری از از بین رفتن باغات و فضاهای سبز و ایجاد فضاهای تفریحی.	
۵. از بین بردن آلودگی محیطی ناشی از ترافیک با ایجاد معابر جدید و ارتقا کیفیت خیابان‌ها و برنامه‌ریزی مناسب برای تردد در بزرگراه‌های اطراف.	۵. ایجاد تسهیلات و کاربری‌های مناسب و بهسازی معابر برای جلوگیری از کاهش کیفیت و آسایش.	
۶. استفاده از زمین‌های خالی موجود در جداره‌ها برای ایجاد پارکینگ و جلوگیری از عدم آسایش زیستی و عدم جذب جمعیت کاربری‌های موجود در خیابان‌های اصلی.	۶. برطرف کردن مشکلات حمل و نقل و گره‌های ترافیکی برای جلوگیری از آلودگی محیطی و جمعیتی.	

بر اساس نتیجه‌گیری حاصله از مبانی نظری، بررسی‌های میدانی و آنالیز یافته‌های پژوهش، شاخص‌های زیر به دست آمد که در غالب سؤالاتی از تعداد ۱۵۰ نفری که در این پژوهش شرکت کردند، اهمیت هر یک مورد سنجش قرار گرفته است:

سوال ۱: کدام یک از عوامل زیر در طراحی شهری در مناطق کویری بیشتر باید مورد توجه قرار گیرد؟

در این سوال بر اساس بررسی‌های میدانی مشخص شد، بیشترین درصد مربوط به بهره‌گیری از منابع و انرژی‌های طبیعی در مناطق کویری و همچنین استفاده از قنات‌ها و آب‌های زیرزمینی به صورت بهینه و به کارگیری عنصر آب و گیاهان در طراحی‌ها در مناطق کویری، به ترتیب حائز اهمیت است.

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

جدول ۳: عوامل مؤثر در طراحی شهری کویری (منبع: نگارنده، ۱۴۰۱)

گویه	کاهش سطوح ایجادکننده جزایر حرارتی به طور مثال تبدیل سطوح آسفالت به سنگ فرش در معابر محلی در شهرهای کویری، استفاده از سقف های گنبدی و...		به کارگیری عنصر آب و گیاهان در طراحی ها در مناطق کویری (مصنوعی و طبیعی)		ایجاد آسایش اقلیمی از طریق ایجاد سایبان های متوالی در مسیرها (طبیعی و مصنوعی)		بهره گیری از منابع و انرژی های طبیعی در مناطق کویری و همچنین استفاده از قنات ها و آب های زیرزمینی به صورت بهینه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۴۲	۲۸	۶۱	۴۰.۷	۳۶	۲۴	۶۷	۴۴.۷
زیاد	۶۵	۴۳.۳	۶۷	۴۴.۷	۶۷	۴۴.۷	۵۲	۳۴.۷
متوسط	۳۴	۲۲.۷	۱۹	۱۲.۷	۳۶	۲۴	۲۵	۱۶.۷
کم	۸	۵.۳	۳	۲	۱۰	۶.۷	۶	۴
خیلی کم	۱	۰.۷	۰	۰	۱	۰.۷	۰	۰
مجموع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰
میانگین	۳.۹۳		۴.۲۴		۳.۸۵		۴.۲	

سوال ۲: از نظر شما در طراحی شهری کدام یک از عوامل برای ساکنین بیشترین تأثیر را دارد؟

جدول شماره ۴: عوامل طراحی برای ساکنین (منبع: نگارنده، ۱۴۰۱)

گویه	افزایش امنیت اجتماعی از طریق رسیدگی به نیازهای شهری و شهروندان		پراکندگی مناسب کاربری‌های خدماتی تفریحی و فرهنگی		توجه به زیبایی در طراحی شهرها و برنامه‌ریزی همسو با اقلیم و استفاده از امکانات مدرن در طراحی‌ها		ایجاد بستر مناسب برای قابلیت پیاده‌مداری در شهرها و ایجاد پویایی و سرزندگی		تأمین نیازهای زیستی هر شهر به طور مستقل از سایر شهرها با توجه به نیازها و کمبودها و شرایط طبیعی موجود	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
خیلی زیاد	۲۲.۷	۱۱۹	۷۹.۳	۱۳۱	۸۷.۳	۱۳۱	۴۴	۲۹.۳	۴۷	۳۱.۳
زیاد	۲۹.۳	۲۸	۱۸.۷	۱۷	۱۱.۳	۱۷	۳۶	۲۴	۶۲	۴۱.۳
متوسط	۴۰	۲	۱.۳	۰	۰	۰	۴۴	۲۹.۳	۲۷	۱۸
کم	۶.۷	۱	۰.۷	۱	۰.۷	۱	۱۹	۱۲.۷	۹	۶
خیلی کم	۱.۳	۰	۰	۱	۰.۷	۱	۷	۴.۷	۵	۳.۳
مجموع	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰
میانگین	۳.۶۵		۴.۷۷		۴.۸۴		۳.۶۱		۳.۹۱	

جدول شماره ۵: تعداد، میانگین و انحراف استاندارد (منبع: نگارنده ۱۴۰۱)

انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخص‌ها
۰.۸۸۳	۳.۹۲۶۷	۱۵۰	کاهش سطوح ایجادکننده جزایر حرارتی؛ به طور مثال، تبدیل سطوح آسفالت به سنگ‌فرش در معابر محلی در شهرهای کویری و استفاده از سقف‌های گنبدی و غیره.
۰.۷۴۷	۴.۲۴	۱۵۰	به کارگیری عنصر آب و گیاهان در طراحی‌ها در مناطق کویری (مصنوعی و طبیعی).

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

۰.۸۸۷	۳.۸۴۶۷	۱۵۰	ایجاد آسایش اقلیمی از طریق ایجاد سایبان‌های متوالی در مسیرها (طبیعی و مصنوعی).
۰.۸۵۹	۴.۲	۱۵۰	بهره‌گیری از منابع و انرژی‌های طبیعی در مناطق کویری و همچنین استفاده از قنات‌ها و آب‌های زیرزمینی به صورت بهینه.
۰.۹۴۸	۳.۶۵۳۳	۱۵۰	افزایش امنیت اجتماعی از طریق رسیدگی به نیازهای شهری و شهروندان.
۰.۴۹	۴.۷۶۶۷	۱۵۰	پراکندگی مناسب کاربری‌های خدماتی تفریحی و فرهنگی.
۰.۵۰۶	۴.۸۴	۱۵۰	توجه به زیبایی در طراحی شهرها و برنامه‌ریزی همسو با اقلیم و استفاده از امکانات مدرن در طراحی‌ها.
۱.۱۶۹	۳.۶۰۶۷	۱۵۰	ایجاد بستر مناسب برای قابلیت پیاده‌مداری در شهرها ایجاد پویایی و سرزندگی.
۱.۰۱۶	۳.۹۱۳۳	۱۵۰	تأمین نیازهای زیستی هر شهر به طور مستقل از سایر شهرها با توجه به نیازها و کمبودها و شرایط طبیعی موجود.

جدول شماره ۶: آزادی و سطح معناداری (منبع: نگارنده ۱۴۰۱)

شاخص‌ها	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
کاهش سطوح ایجادکننده جزایر حرارتی به طور مثال تبدیل سطوح آسفالت به سنگ‌فرش در معابر محلی در شهرهای کویری و استفاده از سقف‌های گنبدی و غیره.	۱۲.۸۵۲	۱۴۹	۰
به کارگیری عنصر آب و گیاهان در طراحی‌ها در مناطق کویری (مصنوعی و طبیعی).	۲۰.۳۰۴	۱۴۹	۰
ایجاد آسایش اقلیمی از طریق ایجاد سایبان‌های متوالی در مسیرها (طبیعی و مصنوعی).	۱۱.۶۷۸	۱۴۹	۰
بهره‌گیری از منابع و انرژی‌های طبیعی در مناطق کویری و همچنین استفاده از قنات‌ها و آب‌های زیرزمینی به صورت بهینه.	۱۷.۱۰۵	۱۴۹	۰
افزایش امنیت اجتماعی از طریق رسیدگی به نیازهای شهری و شهروندان.	۸.۴۳۸	۱۴۹	۰
پراکندگی مناسب کاربری‌های خدماتی تفریحی و فرهنگی.	۴۳.۵۱۸	۱۴۹	۰
توجه به زیبایی در طراحی شهرها و برنامه‌ریزی همسو با اقلیم و استفاده از امکانات مدرن در طراحی‌ها.	۴۴.۵۳	۱۴۹	۰
ایجاد بستر مناسب برای قابلیت پیاده‌مداری در شهرها ایجاد پویایی و سرزندگی.	۶.۳۵۳	۱۴۹	۰
تأمین نیازهای زیستی به طور مستقل.	۱۱.۰۰۷	۱۴۹	۰

سپس سطح معناداری هر یک از شاخص‌ها بررسی می‌شود. همان‌طور که نتایج

نشان می‌دهد سطح معناداری همه شاخص‌ها صفر و در واقع کمتر از ۰.۰۵ بوده و در نتیجه می‌توان آزمون T را برای همه شاخص‌ها محاسبه کرد. برای سنجش میزان اثرات هر شاخص بر اهمیت آن در طراحی شهری کویری، مقدار میانگین ارزیابی هر یک از شاخص‌ها بررسی می‌شود که باید بیشتر از ۳ باشد که نتایج حاکی از این است که همه شاخص‌ها تأثیرات مثبتی در طراحی شهری دارد. در این میان، پراکندگی مناسب کاربری‌های خدماتی تفریحی و فرهنگی و توجه به زیبایی در طراحی شهرها و برنامه‌ریزی همسو با اقلیم و استفاده از امکانات مدرن در طراحی‌ها و به کارگیری عنصر آب و گیاهان در طراحی‌ها در مناطق کویری (مصنوعی و طبیعی) دارای اهمیت بیشتری هستند. برای آزمون کلی این فرضیه‌ها نیز از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. برای این منظور ابتدا ضرورت دارد نتایج ارزیابی‌ها با یکدیگر ترکیب شده و به یک متغیر واحد به نام متغیر طراحی تبدیل گردد. برای ترکیب متغیرها، از دستور (کامپیوت) در نرم‌افزار (اس پی اس اس) استفاده می‌گردد. سپس میانگین نتایج ارزیابی، محاسبه شد. در نهایت آزمون T تک نمونه برای متغیر جدید گرفته شد که نتایج آن به صورت زیر می‌باشد:

جدول ۷: انحراف استاندارد متغیر جدید طراحی (منبع: نگارنده ۱۴۰۱)

شاخص‌ها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
طراحی	۱۵۰	۴.۰۹۱	۰.۳۵۸

جدول ۸: سطح معناداری متغیر جدید طراحی (منبع: نگارنده، ۱۴۰۱)

شاخص‌ها	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
طراحی	۳۷.۲۹	۱۴۹	۰.۰۰

نتایج آزمون نشان از تأیید فرضیه‌ها دارد. سطح معناداری صفر آزمون، حاکی از معنادار بودن آن دارد. میانگین کلی آزمون T در ارزیابی‌های صورت گرفته برابر ۴.۰۹۱ می‌باشد که حاکی از این مسئله است که همه این عوامل نقش اساسی در طراحی شهری محله مورد بررسی دارد.

۵. نتیجه‌گیری

این مقاله در پی بازگو کردن ارزش‌های طراحی سنتی شهرهای کویری ایران شکل گرفته است. طراحی غنی و پرباری که بعد از سالیان دراز هنوز هم حرفی برای گفتن

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

دارد، چرا که مصداقی از طراحی پایدار است؛ تمام نیازهای خود را نسبت به محیط و شرایط اقلیمی و انرژی در خود تأمین می‌کند، بدون آن که تصرفی در محیط داشته باشد یا باعث آلودگی آن شود. الگوها و اصول معرفی شده برای راهکارهای اقلیمی در مناطق کویری شاید عیناً نتواند در طراحی شهرهای جدید و با توجه به نیازهای جمعیتی که روزبه‌روز در حال افزایش است، کاربرد داشته باشد ولی تحقیق در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد، چرا که با فهم راهکارهای طراحی اقلیمی و ارزش‌های حاکم بر آن‌ها که نیازهای دوران خود را به‌خوبی پاسخ می‌گفته، می‌توان به‌گونه‌ای از طراحی دست یافت که در امتداد طراحی‌های سنتی گذشته است و همانند آن به‌خوبی کار می‌کند.

۱- در بخش‌های جدید شهری، کمبود مراکز محله‌ای، خدماتی و رفاهی، زمینه‌های ارتباطات انسانی و روابط اجتماعی را کاهش داده و در نتیجه هویت فرهنگی در درون فضاهای شهری از بین رفته است؛ بنابراین، توده‌های بزرگ انسان‌هایی با هویت گمشده به وجود آمده که در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند، اما روابط اجتماعی آن‌ها بسیار اندک است. از این رو احیای محلات و بحث خودکفایی آن‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است.

۲- در شهرسازی مدرن شهر یزد، نقش الگوهای سنتی در شهرسازی کاهش یافته و در نتیجه، موجب کاهش ارتباطات انسانی و سطحی شدن و ناپایداری ارتباطات انسانی و همچنین گسترش جرائم و بزهکاری‌های اجتماعی شده است. بر این اساس شناسایی خصوصیات کالبدی محله‌های قدیمی و توسعه آن‌ها در بافت جدید برای توسعه و احیای روابط اجتماعی و فرهنگی و توانمندسازی ساختار محله‌ای امری ضروری است.

۳- پدیده پراکنش و توسعه ناموزون شهرها با گسترش بی‌رویه خود، ساختار زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی کشورها را تحت تأثیر قرار داده است. این رشد ناموزون چالش‌های جدیدی را در برنامه‌ریزی‌های شهری از اواخر قرن بیستم ایجاد کرده است. در نتیجه، این چالش‌ها منجر به ظهور نظریه‌ها و الگوهای جدیدی به منظور کنترل و ساماندهی فضاهای شهری شده است. بارزترین این نظریه‌ها، نظریه شهر پایدار، شهر متراکم، شهر سالم، شهر اکولوژیک و غیره بوده است. در این راستا، با شناخت فرایند رشد و توسعه کالبدی شهر یزد که حاصل مطالعات بیش از یک دهه می‌باشد، الگوی شهرسازی منسجم شهری پیشنهاد می‌شود. در این الگو توسعه محله‌ای با ساختاری سازمند با محیط طبیعی و فرهنگی که تلفیقی از شهرسازی سنتی و مدرن است، پیشنهاد

می‌شود؛ در واقع، توسعه محله‌ای روشی مناسب برای شهرسازی است. این الگو یکی از الگوهای سنتی و بومی و بسیار قدیمی ایران زمین است.

۴- ساخت مسجد، فضاهای آموزشی و سایر خدمات مورد نیاز در مرکز محلات و در سطح نواحی شهری و ایجاد سلسله‌مراتب منظم و متوازن آن‌ها ایجاد مرکز فرهنگی در تقاطع آبشاهی و نعیم‌آباد، احیای راسته‌های بازارها و هدفمند کردن مجموعه‌های تجاری ضمن خدمات‌رسانی اجتماعی و اقتصادی آسان و سریع، امکان مدیریت بهینه شهری را فراهم می‌آورد.

۵- رشد و گسترش ناموزون یکی از اشکال رشد شهر است که بر اساس عوامل متعددی، همچون دگرگونی بنیان اقتصادی شهر و فراهم شدن امکان بورس‌بازی زمین، سیاست‌های سهل‌انگارانه شهرسازی و تصمیم‌گیری‌های ناگهانی برای توسعه شهری و قوانین ناکارآمد شهری شکل می‌گیرد. با توجه به رواج بورس‌بازی در بازار زمین و مسکن و برای کنترل زمین‌های رهاشده در سطح شهر، پیشنهاد می‌شود اخذ عوارض از اراضی رهاشده و فضاهای بدون استفاده مورد توجه مدیران شهری قرار گیرد. از سوی دیگر، استفاده از زمین‌های رهاشده برای پوشش دهی خدمات مورد نیاز محله باعث افزایش امنیت، سرزندگی و پویایی در محله می‌شود.

۶- بسیاری از الگوهای شهرسازی سنتی با الگوهای مدرن نه تنها در تقابل و تضاد نیستند، بلکه در روند دستیابی به توسعه پایداری شهر مکمل یکدیگرند. توسعه پایدار شهری از لحاظ حفظ محیط زیست و میراث فرهنگی و همچنین حفظ هویت شهری از طریق تلفیق تجارب و اندیشه‌های تاریخی با اندیشه‌های جدید و بومی‌سازی تحقق می‌یابد. برای کاهش موانع ارتباط روش‌های سنتی با مدرن، اصلاح نظام‌های آموزشی با تأکید بر فرآیند بومی‌سازی روش‌های جدید به کمک نیروهای محلی می‌تواند مؤثر باشد.

۷- نقش الگوهای سنتی در شهرسازی مدرن شهر یزد ضعیف برآورد شد. در نتیجه برای تحقق شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و بومی‌سازی الگوهای مدرن شهرسازی، توجه به اوضاع اکولوژیکی در طراحی شهر، تعادل بهینه بین جمعیت و ساختار زیست‌محیطی و امکانات شهری، انسان محور بودن فضاهای شهر به جای اتومبیل محور بودن در شهر، تراکم متعادل شهری، روی‌آوری به طرح‌ها با مصالح و هنرهای ایرانی-

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

اسلامی، طراحی شهر بر مبنای عابر پیاده، استفاده بهینه و کارآمدتر از زمین در سطح شهر، بازآفرینی و احیای بافت های تخریب شده شهر، تعادل بخشی به نظام سلسله مراتب فضاهای شهری، حفظ ارزش های فرهنگی در سطح شهر، رشد هوشمندانه شهر بر اساس تخصیص کاربری به صورت منسجم با گرایش به حمل و نقل عمومی شهر و توسعه پیاده روی، از طریق کاربری های مختلط با انواع مختلفی از گزینه های مسکن، هماهنگی بیشتر مدیران مختلف شهری در اجرای زیرساخت شهری ضروری است. پیشنهادها با توجه به ساختار الگوی توسعه و گسترش فضایی شهر یزد ارائه شده اند که در حال حاضر در بخش های جدید شهری، الگوی شهر ماشینی یا اسپرال و از هم گسسته حاکم است.

۸- بومی سازی الگوهای شهرسازی مدرن از طریق آموزش مناسب معماران و سازندگان فضاهای شهری و فرهنگ سازی برای رواج شهرسازی ایرانی- اسلامی، استفاده از مصالح بومی همراه با نمای مدرن در جداره های محله (تلفیق مدرنیته و سنت).

۹- شناسایی خصوصیات کالبدی محله های قدیمی به منظور حفظ و ترویج ارزش های بهینه شهرسازی ایرانی- اسلامی و تلفیق روش های مفید گذشته با روش های مدرن. مرمت و بازسازی آثار تاریخی ارزشمند که بیانگر هویت محله بودند.

۱۰- ایجاد پیوند بین طراحی سنتی و مدرن با استفاده از مصالح مدرن و با الگوپذیری از معماری سنتی.

۱۱- تعادل بهینه بین جمعیت و ساختار زیست محیطی هر ناحیه شهری با توجه به استاندارد سرانه های شهری.

۱۲- ایجاد سایبان های متوالی در مسیرها و حفاظت معابر از آفتاب (ایجاد آسایش اقلیمی). تبدیل سطوح آسفالت به سنگ فرش در معابر محلی برای کاهش جزایر حرارتی.

۱۳- بهسازی معابر پیاده و استفاده از تجهیزات مدرن برای ایجاد آسایش (سنگ فرش، استفاده از گل و گیاه و آب، ایجاد سایبان و در نظر گرفتن مسیر برای دوچرخه و مسیر معلولین و...). تعریض معابر اصلی و بهسازی خیابان ها.

۱۴- طراحی سردر ورودی برای باغات و مجموعه های با ارزش تاریخی برای افزایش هویت و شاخص سازی محله.

منابع

- امیر یاراحمدی، محمود (۱۳۹۶). به سوی شهرسازی انسان‌گرا، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری (وابسته به شهرداری تهران).
- بحرینی، سیدحسین (۱۳۷۶). شهرسازی و توسعه پایدار، مجله رهیافت، شماره ۱۷: ۲۸-۴۰.
- بیان، حسام‌الدین (۱۳۷۶). راهبرد نهاده‌سازی توسعه پایدار، فصلنامه علمی - کاربردی، مدیریت دولتی، شماره ۷۳ تابستان
- پوپ، آرتوراپهام (۱۳۹۲). معماری ایران، ترجمه غلامحسین صدری افشار، چاپ سوم، تهران: فرهنگیان.
- حکمت‌نیا، حسن؛ موسوی، میرنجف (۱۳۹۵). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، یزد: علم نوین.
- رهنما، محمدرحیم؛ عباس زاده، غلامرضا (۱۳۹۷). اصول، مبانی و مدل‌های سنجش فرم کالبدی شهر، چاپ اول، مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.
- زیاری، کرامت‌الله؛ مهدنژاد، حافظ؛ پرهیز، فریاد (۱۳۹۸). مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول، چاپ‌ها: دانشگاه بین‌المللی چابهار.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان یزد (۱۳۸۵). آمارنامه‌های جمعیتی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵، یزد.
- سازمان ملی زمین و مسکن (۱۳۸۵). سیاست‌های ناظر بر کسب حداکثر بازدهی فیزیکی از منابع موجود.
- شماعی، علی؛ پوراحمد، احمد (۱۳۸۹). بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، چاپ سوم، تهران: دانشگاه تهران.
- عزیز، محمدمهدی (۱۳۷۹). سیر تحول سیاست‌های مداخله در بافت کهن شهری در ایران، مجله هنرهای زیبا، دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، دوره اول، شماره ۷: ۳۷-۴۶.
- علی‌اکبری، اسماعیل (۱۳۸۳). رویکردی به احیای ارزش‌های گذشته در شهرسازی معاصر، مجله پیک نور، سال دوم، شماره ۲: ۶۰-۶۲.
- قبادیان، وحید (۱۳۹۲). معماری نوگرایی ایران، فصلنامه معماری و فرهنگ، شماره

نقش بررسی اصول طراحی شهری مدرن و شهرسازی سنتی در طراحی شهرهای
.....

۴۶-۴۲: ۱۸

- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). نتایج تفصیلی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن استان یزد، سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵.
- مهندسین مشاور عرصه (۱۳۹۱). طرح جامع شهر یزد، وزارت مسکن و شهرسازی.
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۱). مبانی فرهنگ معماری پایدار ایرانی، مجله مسکن و محیط روستا ۳۲-۴۹

- ورزین، غلامرضا (۱۳۹۸) ساماندهی شهری تکنیک شهرسازی، مشهد: درخشش.
- Aldus, T. (201). urban villages, urban collages croup London.
- Beck, R., Leon, K. & Steven, A. (2003). outsmarting smart growth immigration and the problem of sprawl Washington center for immigration studies
- Bwnton-Short, L. M. and Short, J. R. (2018). The Cities & Nature. New York: Routledge.
- Campbell, S. (2017). Green cities, growing cities, just cities? Urban planning and the contradiction of sustainable development journal of the American planning association, vol62.
- Ewing, R. (2010). Is Los Angeles-style sprawl desirable? J. Am. Plan. Assoc. 63p107.
- Gordon, P. & eat, h. (1989). The influence of metropolitan spatial structure on commuting times, urban economics, no 26.
- Gusdorf, F. & Hallegatte, S.(2007). compact or spread-out cities: urban planning, taxation and the vulner - ability to transportation shocks, energy, Policy 35
- Lire, V.(1884). land use planning in perspective of sustainability sustainable land use planning Netherlands.
- Lynch, K.A. (1991).Theory of Good city form Cambridge mitt, Press, 1991.
- Mamford, L. (1991).The city in History, Penguin Books, London.
- Pugh, C 2015, urbanization in developing countries and overview of the economic and policy issues in the 1990s cities vole 12 no 6.
- Troy, P. (2010). Urban consolidation and the family, in the compact city: a sustainable urban forms (Ends M. Jenks, E. Burton and K. Williams), E and fn spoon, and imprint of Chapman and Hall, London
- Wasp and N.c. (2004). toward a sustainable London: reducing the capital's ecological footprint, phase 1 report: determining London's ecological footprint and priority impact areas for action London